

POSTOJE A NÁZORY DRUŽSTEVNÍKOV NA PERSPEKTÍVU VÝVOJA DRUŽSTIEV V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

J. Barto

BARTO, J. (Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava): *Postoje a názory družstevníkov na perspektívu vývoja družstiev v Slovenskej republike*. Sociol. Zeměd., 27, 1991 (1): 7—18.

Na základe reprezentatívneho prieskumu, realizovaného technikou štandardizovaného dotazníka, boli získané spoľahlivé údaje o názoroch a postojoch družstevníkov na perspektívu vývoja družstiev v SR. Naprostá väčšina družstevníkov (vyše 93 %) s menšími alebo väčšími výhradami a pripomienkami sa identifikuje s družstevným spôsobom hospodárenia. Väčšina družstevníkov si praje pretvoriť družstvá na združenia vlastníkov, v ktorých sa bude zhodnocovať vnesená pôda, ako aj majetok družstva vytvorený ich prácou, istým podielom z dosiahnutého zisku. Takmer polovica družstevníkov chce zlúčené družstvá rozdeliť na menšie celky. Značná väčšina družstevníkov podporuje staré formy organizácie a riadenia, ktoré chce zdokonaľiť, racionalizovať a zefektívniť. Na značnú časť družstevníkov pôsobia vplyvy komunistickej ideológie, čo sa prejavuje odmietnutím privatizačných foriem transformácie družstiev. Odmietajú najmä zhodnocovanie vneseného majetku, podporujú rozdeľovanie výsledkov hospodárenia len na základe práce. V týchto postojoch sa prejavujú aj obavy z hospodárenia na vlastný účet. V družstvách vysoko prevažujú stabilizačné faktory, len štatisticky nevýznamná časť chce vystúpiť z družstva a založiť si vlastné rodinné hospodárstvo. Uvedené názory a postoje sú analyzované a hodnotené na základe triedenia podľa sociálno-demografických, profesiových, vlastníckych a vzdelanostných znakov.

informovanosť; spokojnosť; vzťah k družstvu; veľkosť družstva; zhodnotenie; podielnícky systém; akciová spoločnosť; systém nájmu; potenciálna fluktuácia; privatizácia

Odštatnenie a privatizácia hospodárskych subjektov predstavujú kľúčový problém pri prechode od direktívne riadeného hospodárstva k hospodárstvu trhového typu. Ich realizácia má v poľnohospodárstve viaceré špecifiká. Sú to najmä formálno-právna existencia súkromného vlastníctva pôdy, značná prevaha družstevnej formy hospodárenia (71 % poľnohospodárskej pôdy v SR) a koncentrácia výroby, ktorá nemá vo vyspelých európskych krajinách s trhovým hospodárstvom analógie. Uvedené špecifiká umožňujú širšie spektrum variantov privatizačnej transformácie. Jedným z cieľov prieskumu bolo zistiť názory a postoje družstevníkov na odštatnenie družstiev, na ich prebudovanie na základe súkromno-vlastníckych vzťahov, na plné uplatnenie váhy a významu vneseného majetku do družstva, ako aj na možnosť prechodu k samostatnému súkromnému hospodáreniu na rodinnej farme ako hlavnému zamestnaniu prednostu domácnosti.

Ide o prvý výskum názorov a postojov družstevníkov k družstvám a k privatizácii. Výskum má charakter výskumu verejnej mienky (zistuje stav vedomia družstevníkov v októbri 1990), ktorá je v pohybe, mení sa, vyvíja sa. Preto je výsledky ťažko zovšeobecňovať, dať príspevku ne-

jaký teoretický charakter. To bude možné až po ďalších výskumoch, ktoré pripravujeme. V tejto etape nám išlo o zistenie, zmapovanie súčasného stavu.

Úmyselne bolo použitých veľa tabuliek, aby slúžili ako dokumentačná základňa pre uvedené závery. Tabuľky jasne ukazujú podstatné, alebo značné rozdiely medzi jednotlivými sociálnymi podskupinami. Všetky rozdiely medzi podskupinami sú štatisticky významné. Pokiaľ ide u niektorých podskupín o malé početnosti, z hľadiska štatistiky bezvýznamné, môžu sa z hľadiska vznikajúcich, formujúcich sa procesov behom určitého času stať významné, rozhodujúce. To ukáže ďalší vývoj. Pre prvú etapu bola úmyselne použitá analytická metóda, až v ďalšej etape po získaní ďalších empirických údajov bude možné pristúpiť k zovšeobecneniam, k teoretickému zhodnoteniu prebiehajúcich procesov. Článok má byť dokumentom doby, postojov a názorov ako celku, tak jednotlivých sociálnych podskupín na začiatku novej etapy vývoja našej spoločnosti a nášho poľnohospodárstva.

INFORMOVANOSŤ DRUŽSTEVNÍKOV

Pre rozhodovanie, posudzovanie vecí, javov je dôležitým predpokladom dobrá informovanosť. Preto sme na základe vstupnej otázky do celej skúmanej problematiky zisťovali informovanosť družstevníkov (respondentov) o prijatých a pripravovaných zmenách zákonov, predpisov, podmienok hospodárenia v poľnohospodárstve.

Výsledky prieskumu ukazujú nedostatočnú informovanosť. Analýza ukázala, že respondenti pociťujú nedostatok informácií najmä v otázke prenájmu pôdy družstvu, premeny družstva na akciovú spoločnosť, daňového systému a výšky daní, úverovej politiky, štátnych subvencií atď.

Podstatné rozdiely v informovanosti sú medzi manuálnymi a TH pracovníkmi. Taktiež sú podstatné rozdiely medzi pracovníkmi vedenia družstva a pracovníkmi z ostatných pracovísk. Najnižšia informovanosť je medzi pracovníkmi pridruženej výroby (tab. I). Aj u pracovníkov vedenia družstiev je informovanosť z hľadiska potrieb ich funkcie, ich postavenia nedostatočná. Títo pracovníci by mali prejavovať väčší záujem o všetky dostupné informácie.

Vôbec najväčšia informovanosť je uvádzaná respondentami s vysokoškolským vzdelaním (dobrá informovanosť 37,3 %). U ostatných kate-

I. Výsledky o informovanosti družstevníkov za celý súbor a na základe triedenia podľa postavenia a profesiového zamerania v družstve (v %) — Data on co-operative farmers' acquaintance with latest developments: the whole set of respondents and in respondents classified according to position and profession within the co-operative

Informovanosť	Súbor celkom	Z toho		Podľa pracoviska (profes. zamerania)					
		man. prac.	THP	prac. vo vedení	RV	ŽV	mecha. nízacia	dielne	pridr. výroba
1. Dobrá	11,8	8,6	21,7	31,5	9,6	13,0	6,7	7,1	8,1
2. Všeobecná	44,6	43,4	49,0	47,3	48,2	44,6	42,3	46,0	41,7
3. Čiastočná, útržkovitá	33,5	36,3	24,6	19,6	27,5	32,0	40,0	40,2	37,3
4. Žiadna	10,0	11,7	4,7	1,6	14,7	10,4	11,0	6,7	12,9

górií respondentov s nižším vzdelaním je informovanosť podstatne nižšia. Medzi respondentami so základným vzdelaním, vyučením a stredným vzdelaním ide len o malé rozdiely s tendenciou rastu informovanosti s výškou vzdelania.

Z hľadiska pohlavia je u mužov o niečo vyššia informovanosť ako u žien. Z hľadiska veku ako aj množstva odpracovaných rokov v družstve sa neprejavuje preukazná súvislosť.

Stav v informovanosti naznačuje potrebu rôznych seminárov, školení o zmenách v zákonoch, predpisoch, podmienkach hospodárenia v poľnohospodárstve, či už prijatých, alebo pripravovaných.

SPOKOJNOSŤ DRUŽSTEVNÍKOV S ČINNOSŤOU A VÝSLEDKAMI DRUŽSTIEV

V odpovediach respondentov vysoko prevažuje vyšší alebo nižší stupeň spokojnosti (83,1 %). Silne prevažuje skupina, ktorá je síce spokojná, ale s určitými výhradami. Krajné skupiny celkom spokojných a nespokojných sú relatívne vyvážené. Triedenie podľa pohlavia ukazuje, že ženy v podstatne vyššej miere ako muži pociťujú celkovú spokojnosť. Muži intenzívnejšie prejavujú určité výhrady voči činnosti a výsledkom družstiev. Podobný vzťah je aj medzi manuálnymi a TH pracovníkmi. Veľmi výrazne sa ukazuje závislosť spokojnosti od veku. S vekom rýchlo stúpa spokojnosť s činnosťou a výsledkami družstiev. Naznačené tendencie obsahuje tab. II. Podobný vzťah je aj z hľadiska odpracovaných ro-

II. Spokojnosť s činnosťou a výsledkami družstiev — súbor celkom, podľa pohlavia, veku a postavenia v družstve (v %) — Contentedness with the activity and results of the co-operatives: whole set and separate groups classified by sex, age and position in the co-operative (%)

Spokojnosť	Súbor celkom	Z toho		MP	THP	Vek (rokov)				
		muži	ženy			do 30	31—40	41—50	51—60	nad 60
1. Celkom spokojný	17,7	15,2	23,2	18,8	14,3	11,5	14,0	17,9	26,6	32,5
2. Spokojný s určitými výhradami	65,4	67,4	61,4	64,8	68,2	64,3	67,0	68,2	61,4	59,0
3. Nespokojný	16,7	17,4	15,4	16,4	17,5	24,2	19,0	13,9	12,0	8,5

III. Spokojnosť s činnosťou a výsledkami družstiev podľa vzdelania a profesiového zamerania (v %) — Contentedness with the co-operatives' activities and results: respondents classified by education and profession

Spokojnosť	Dosiahnuté vzdelanie				Profesiové zameranie					
	základné	vyučení	stredné	VŠ	prac. vo vedení	RV	ŽV	mech. níz. zácia	dielne	pridr. výroba
1. Celkom spokojný	25,0	16,2	14,8	7,1	17,4	21,9	21,8	12,0	14,2	16,6
2. Spokojný s určitými výhradami	61,9	65,5	66,1	77,8	67,4	58,6	63,9	69,0	66,5	68,3
3. Nespokojný	13,1	18,3	19,1	15,1	15,2	19,5	14,3	19,0	19,2	15,1

kov; čím viac odpracovaných rokov, tým je intenzívnejšie pocitovaná spokojnosť. S výškou dosiahnutého vzdelania spokojnosť klesá. Z hľadiska profesiového zamerania je najvyšší stupeň spokojnosti je u pracovníkov živočíšnej výroby, najnižší u pracovníkov mechanizácie a dielní (tab. III).

Spokojnosť s určitými výhradami je výrazom snahy po zmenách v družstvách. Toto úsilie sa prejavuje vo väčšej miere u mužov ako u žien, u THP ako u manuálnych pracovníkov. Z hľadiska veku sa najviac prejavuje v skupine 41—50ročných, z hľadiska profesiového zamerania u pracovníkov mechanizácie, a vôbec v najvyššej miere sa prejavuje u družstevníkov s vysokoškolským vzdelaním (77,8 %).

Korelačná analýza ukazuje, že celková spokojnosť družstevníkov je spojená s preferovaním terajšej formy družstiev, ich veľkosťou, so zachovaním doterajšieho rozdeľovania hospodárskeho výsledku len na základe práce, s možnosťou dobrého zárobku, s dostatkom voľného času pre prácu, na prídomovom hospodárstve, so starostlivosťou o dôchodcov (záhumienok, naturálie), s presvedčením, že v družstve budú mať vždy zabezpečenú prácu.

VZTAH DRUŽSTEVNÍKOV K SÚČASNE UPLATŇOVANÉMU SPÔSOBU DRUŽSTEVNÉHO HOSPODÁRENIA

Vyše 93,0 % respondentov sa identifikuje s družstevnou formou hospodárenia, 81,0 % respondentov súčasne uplatňovaný družstevný spôsob hospodárenia v podstate pokladá za správny, ale požaduje odstrániť niektoré jeho nedostatky. Táto skupina respondentov z hľadiska hodnotového systému predovšetkým preferuje prácu, ktorá dáva istotu obživy aj v budúcnosti. Takúto prácu vidí v družstve. Odstránenie nedostatkov vidí hlavne v racionalizácii, v zefektívnení a zdokonalení vnútropodnikovej organizácie a riadenia a v zhodnotení vnesenej pôdy a podielu na majetku družstva vytvoreného vlastnou prácou.

Skupina, ktorá súčasný spôsob hospodárenia pokladá za správny a vyhovuje jej (12,3 %), preferuje prácu, po vykonaní ktorej už na ňu nemusí myslieť. Takúto prácu jej poskytuje súčasný typ družstva.

Nepatrná skupina (3,6 %) zakladanie JRD považuje za nesprávne, odmieta ich, požaduje ich rozpustenie a prechod k súkromnému hospodáreniu. Táto skupina preferuje prácu, ktorá jej umožní rozširovať a zveľaďovať majetok, aby bolo čo zanechať deťom, má v úmysle z družstva vystúpiť a vnesenú pôdu buď predať, alebo na nej hospodáriť. V tejto skupine sa prejavuje jasná tendencia zameraná na podnikanie.

Medzi mužmi a ženami sú podstatné rozdiely v jednoznačných pozitívnych postojoch k družstvu a tiež v odmietaní družstiev a v otázke prechodu k súkromnému hospodáreniu. Ženy rozhodne pozitívnejšie hodnotia v súčasnosti uplatňovaný družstevný spôsob hospodárenia ako muži. Súčasné družstvá majú najväčšiu podporu zo strany respondentov pracujúcich v živočíšnej výrobe, najnižšiu u respondentov pracujúcich v dielnach a mechanizácii (tab. IV).

S vekom sa zväčšujú jednoznačne pozitívne postoje k družstvu, naopak klesá kritický vzťah k súčasnej družstevnej forme hospodárenia. S dosiahnutou výškou vzdelania stúpa kritický vzťah k súčasnej forme družstiev. Medzi respondentami so základným vzdelaním a vysokoškol-

IV. Vzťah k súčasne uplatňovanému družstevnému spôsobu hospodárenia súboru celkom, podľa pohlavia a profesiového zamerania [v %] — Attitude to the current methods of co-operative farming: whole set of respondents and respondent groups classified by sex and profession (%)

Súčasne uplatňovaný družstevný spôsob hospodárenia	Súbor celkom	Z toho		Profesiové zameranie					
		muži	ženy	vedenie	RV	ŽV	mecha. niz.	dielne	pridr. výroba
1. Správny, vyhovuje	12,3	10,4	16,6	13,1	12,9	15,1	12,0	9,2	10,0
2. V podstate správny, treba odstrániť niektoré nedostatky	81,0	81,0	81,5	79,9	79,0	81,5	80,3	82,5	83,3
3. Založenie JRD nesprávne, rozpustiť a súkromne hospodáriť	3,6	4,8	1,1	2,7	3,8	2,8	4,0	4,5	4,1
4. Iný názor	2,8	3,8	0,8	4,3	4,3	0,8	3,7	3,8	2,6

V. Vzťah k družstvu na základe triedenia podľa veku a vzdelania [v %] — Relationship to the co-operative in co-operative members classified by age and education (%)

Súčasne uplatňovaný družstevný spôsob hospodárenia je	Vek (rokov)					Vzdelanie			
	do 30	31—40	41—50	51—60	nad 60	základné vy-	učení	stredné	VŠ
1. Správny, vyhovuje	6,8	9,4	13,8	17,9	24,1	19,2	9,7	10,6	5,6
2. V podstate správny, treba odstrániť niektoré nedostatky	83,7	83,3	81,9	77,2	67,5	75,5	83,5	83,6	84,1
3. Založenie JRD nesprávne, rozpustiť a súkromne hospodáriť	3,5	4,3	2,5	3,8	4,8	4,1	3,6	2,7	4,0
4. Iný názor	6,0	3,0	1,8	1,1	3,6	1,2	3,2	3,1	6,3

ským vzdelaním sú podstatné rozdiely. Respondenti so základným vzdelaním sú výrazne konformnejší, v značne menšej miere sa usilujú o zmeny, o odstránenie nedostatkov (tab. V).

Na základe triedenia podľa sociálno-demografických, profesiových a vzdelanostných znakov u všetkých skupín vysoko prevažuje snaha o pretvorenie družstiev. Len malé okrajové skupiny sú za ich rozpustenie a za prechod k súkromnému hospodáreniu. Ďalšími otázkami sme zisťovali, na akých zásadách chcú družstevníci existujúce družstvá pretransformovať.

POSTOJE K VEĽKOSTI DRUŽSTVA

Len menšina respondentov zo zlúčených družstiev podporuje udržanie ich doterajšej veľkosti. Avšak i menšina stačí na to, aby si presadila rozdelenie. Snaha po rozdelení je spojená s presvedčením, že dosiahnu lepšie hospodárske výsledky v menšom družstve ako v zlúčenom. Zachovanie doterajšej veľkosti najviac podporujú pracovníci vedenia družstiev. S týmto postojom súvisia jednak existenčné otázky, jednak presvedčenie, že v trhovom hospodárstve má veľké družstvo väčšie šance prežiť. Vysokú podporu má doterajšia veľkosť družstiev aj u pracovníkov živočíšnej výroby, najnižšiu u pracovníkov dielní. Z hľadiska po-

VI. Postoje družstevníkov k veľkosti družstva — súbor celkom, družstevníci zlúčených družstiev, podľa pohlavia a profesiového zamerania (v %) — Opinions of co-operative farmers as to co-operative size: whole set of respondents, respondents who are members of unified co-operatives, respondent groups classified by sex and profession (%)

Veľkosť družstva	Súbor celkom	Z toho			Pracovisko (profesiové zameranie)					
		zlúč. družs.	mužo	ženy	prac. vo vedení	RV	ŽV	mecha. nizác.	dielne	pridr. výroba
1. Zachovať doterajšiu veľkosť	56,0	51,6	53,3	62,4	63,0	55,0	59,7	53,6	49,2	54,8
2. Rozdeliť, ale na väčšie ako jednu obec	18,9	22,1	21,3	13,8	17,4	17,2	18,8	23,4	22,1	14,4
3. Rozdeliť - jedna obec, jedno družstvo	21,3	23,4	20,9	22,5	16,3	23,0	19,3	18,7	24,2	28,2
4. Rozdeliť - viac družstiev v jednej obci	3,5	2,9	4,5	1,3	3,3	4,8	2,2	4,3	4,5	2,6

hlavia sú významné rozdiely v postojoch k veľkosti družstva. Ženy v značne väčšej miere podporujú doterajšiu veľkosť družstiev.

Rozdelenie družstiev podľa zásady jedna obec — jedno družstvo najviac podporujú pracovníci pridruženej výroby a dielní, v najnižšej miere pracovníci vedenia družstva. Rozdelenie družstiev na väčšie celky, ako je kataster jednej obce, najviac podporujú pracovníci mechanizácie a dielní (tab. VI).

Z hľadiska veku nie je súvislosť medzi postojmi k veľkosti družstiev. Najväčšia podpora doterajšej veľkosti družstiev je vo vekovej skupine 51 až 60ročných (62,3 %). U THP v porovnaní s manuálnymi pracovníkmi je mierny posun v prospech udržania doterajšej veľkosti družstiev.

Väčšina družstevníkov i na základe triedenia podľa sociálno-demografických, profesiových a vzdelanostných znakov podporuje stabilitu družstiev, ich udržanie v doterajšej veľkosti.

NÁZORY NA ZHODNOTENIE PÔDY VNESENEJ DO DRUŽSTVA A MAJETKU VYTVORENÉHO PRÁCOU DRUŽSTEVNÍKOV

Väčšina družstevníkov (61 %) sa vyjadrila za zhodnotenie pôdy vnesenej do družstva, ako aj majetku družstva vytvoreného ich vlastnou prácou. Medzi jednotlivými skupinami družstevníkov sú v postojoch k zhodnoteniu podstatné rozdiely. Najväčšia podpora zhodnoteniu je zo strany družstevníkov s vysokoškolským vzdelaním, potom pracovníkov vo vedení JRD, THP a pracovníkov mechanizácie.

Na zhodnotenie sú však rozdielne názory. Najviac družstevníkov zo skúmaného súboru, skoro 40,0 %, sa prikláňa k podielníckemu systému. To znamená, že každému družstevníkovi sa vypočíta podiel (hodnota vnesenej pôdy + hodnota vytvorená vlastnou prácou) a časť zisku sa vyhradí na rozdelenie podľa výšky podielov.

Postoje k ďalším formám zhodnotenia (systém nájmu, akciová spoločnosť) sú relatívne vyvážené. Pri triedení podľa sociálno-demografických, profesiových, vlastníckych a vzdelanostných znakov sa medzi jed-

VII. Postoje k zhodnoteniu vnesenej pôdy do družstva a majetku družstva vytvoreného prácou družstevníkov — súbor celkom, podľa pohlavia, postavenia a vzdelania (v %) — Attitudes to the enhancement of the value of the land contributed to the co-operative and to the property produced by the work of the co-operative members: whole set of respondents and groups of respondents classified by sex, position and education (%)

Vzťah k rozdeľovaniu, spôsobu zhodnotenia	Súbor celkom	Z toho		Ma-nuál prac.	THP	Vzdelanie			
		muži	ženy			zá-kladné	vy-učení	stred-né	VŠ
Rozdeľovanie len za prácu	38,1	34,3	47,9	43,3	22,6	48,8	41,1	31,4	11,9
Systém nájmu	10,0	9,7	10,9	11,3	6,5	14,2	9,2	8,0	5,6
Podielnícky systém	39,6	42,3	34,4	35,3	54,9	30,2	40,1	45,0	58,7
Akciová spoločnosť	11,4	13,7	6,9	10,1	16,0	6,8	9,6	15,6	23,8

VIII. Názory na zhodnotenie vnesenej pôdy do družstva a majetku družstva vytvoreného prácou družstevníkov na základe triedenia podľa vlastníctva pôdy a profesiového zamerania (v %) — Opinions concerning the enhancement of the value of the land contributed to the co-operative and to the property produced by the work of the co-operative members: respondents classified according to ownership of land and profession (%)

Vzťah k spôsobu zhodnotenia	Družstevníci		Profesiové zameranie					
	s pô-dou	bez pôdy	vo ve-dení	v RV	v ŽV	v me-chaniz.	v diel-niach	v prídr.-výrobe
Rozdeľovanie výsledkov len za prácu	30,3	48,5	21,3	41,1	48,0	31,1	40,6	37,5
Systém nájmu	13,5	6,2	7,1	7,7	12,5	10,4	9,2	10,1
Podielnícky systém	46,9	32,2	60,7	43,0	29,7	42,5	39,7	39,3
Akciová spoločnosť	9,3	13,1	10,9	8,2	9,8	16,0	10,5	13,1

notlivými skupinami ukazujú výrazné rozdiely. Tak napr. premena družstva na akciovú spoločnosť má najväčšiu podporu u pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním, potom u THP a pracovníkov mechanizácie (tab. VII).

Veľmi silnú skupinu tvoria družstevníci, ktorí sú proti zhodnoteniu a sú za rozdeľovanie výsledkov hospodárenia len na základe práce. Je to dôkaz, že komunistická ideológia, ktorá za zdroj príjmov považovala výlučne len prácu a zisk pokladala za niečo nemorálne, za prejav chamtivosti, hlboko zakotvila u značnej časti družstevníkov. Je prekvapujúce, že i medzi vlastníkmi, resp. dedičmi vnesenej pôdy má pomerne silnú podporu, i keď podstatne nižšiu ako u družstevníkov bez pôdy (tab. VIII). Medzi množstvom vnesenej pôdy a postojmi k rozdeľovaniu len podľa práce je priama súvislosť. S množstvom vnesenej pôdy klesá podpora rozdeľovania podľa práce. Ak z družstevníkov, ktorí vniesli do družstva menej ako 2 ha pôdy, podporuje takéto rozdelenie 33,2 %, potom z družstevníkov, ktorí vniesli viac ako 20 ha, je to 7,7 %. Táto skupina družstevníkov vôbec v najvyššej miere (61,5 %) podporuje premenu družstiev na základe podielníckeho systému.

Systém rozdeľovania podľa práce podporujú najmä družstevníci so základným vzdelaním, družstevníci bez pôdy, družstevníci pracujúci v živočíšnej výrobe a ženy. Premenu družstva na základe podielníckeho systému podporujú predovšetkým pracovníci vo vedení družstva, družstevníci s vysokoškolským vzdelaním, THP, družstevníci — vlastníci pôdy, resp. dediči.

Na otázku zmien sú v postojoch podstatné rozdiely medzi manuálnymi pracovníkmi a THP, vlastníkmi a nevlastníkmi pôdy, mužmi a ženami. Priama súvislosť sa ukazuje medzi postojmi a dosiahnutým vzdelaním. Čím vyššie vzdelanie, tým vyššia je podpora zmien, najmä podpora premeny družstva na základe podielníckeho systému.

Uvedené snahy smerujú k zmene výrobných vzťahov, k premene družstiev v združenia vlastníkov. Realizácia týchto snáh by pomohla prekonať prvky odcudzenia, ktoré sa v minulosti nahromadili v dôsledku likvidácie demokratických zásad družstevníctva.

POSTOJE K VNÚTROPODNIKOVEJ ORGANIZÁCIÍ A RIADENIU V DRUŽSTVE

V ďalšej otázke sme skúmali názory a postoje družstevníkov na to, aké by chceli mať družstvá z hľadiska vnútropodnikovej organizácie a riadenia, v akých zmenách, opatreniach vidia cestu k zlepšeniu hospodárenia.

Poradie jednotlivých foriem organizácie a riadenia, od ktorých si sľubujú lepšie hospodárenie zostavené na základe početnosti volieb opýtanými družstevníkmi, je nasledovné:

1. Zavedenie poriadku a disciplíny, aby každý (aj vedúci) zodpovednejšie vykonával svoje povinnosti a dostal zaplatené len za skutočne vykonanú prácu — 65,3 %.

2. Zjednodušenie riadenia a zníženie počtu technicko-hospodárskych pracovníkov — 37,0 %.

3. Decentralizácia na samostatné hospodárske strediská, ktoré by na seba museli zarobiť — 28,0 %.

4. Odovzdanie jednotlivých pracovísk (maštalz, stroje, dielne a pod.) do prenájmu pracovníkom, ktorí tam pracujú — 20,3 %.

5. Odovzdanie pracovísk do vlastníctva pracovníkom, ktorí tam pracujú — 12,3 %.

Pri realizácii posledných dvoch foriem by sa zmenila funkcia družstiev, ktoré by sa už nestarali o organizáciu a riadenie výroby, ale len o poskytovanie rôznych služieb nájomcom, resp. vlastníkom (nákup a odbyt výrobkov, vykonávanie niektorých špeciálnych prác, poradenstvo a pod.).

Ako u mužov, tak aj u žien poradie preferencií spôsobov hospodárenia je rovnaké a zhodné s celkovým súborom. No v postojoch k jednotlivým spôsobom či formám organizácie a riadenia sú podstatné rozdiely. Ženy v podstatne väčšej miere ako muži podporujú tradičné formy organizácie a riadenia.

Podstatné rozdiely v postojoch sú aj medzi manuálnymi a technicko-hospodárskymi pracovníkmi. V dôsledku toho došlo u THP k zmene poradia preferencií oproti celkovému súboru. THP na druhé miesto zaradili decentralizáciu a zjednodušenie riadenia, zníženie stavu THP za-

IX. Postoje k spôsobu hospodárenia (organizácie a riadenia) podľa pohlavia, postavenia a vzdelania (v %) — Opinions concerning the method of farming (organization and management) in groups of respondents classified by sex, position and education

Spôsob hospodárenia (organizácia a riadenie)	Muži	Ženy	Ma- nuál. pracov.	THP	Vzdelanie			
					zá- kladné	vy- učení	stred- né	VŠ
Decentralizácia	29,6	24,5	24,3	38,7	23,7	25,9	29,9	50,0
Prenájom výrobných prostriedkov	22,6	15,1	17,0	30,5	14,7	18,5	24,0	26,6
Prevod výrobných prostriedkov do súkr. vlastníctva	14,8	6,6	11,1	16,0	10,4	11,1	13,5	20,6
Poriadok, disciplína, platí len za vykonanú prácu	60,7	75,7	68,1	57,6	67,8	66,3	67,9	42,9
Zjednodušiť riadenie, znížiť počet THP	38,6	33,0	43,1	14,5	36,3	48,3	28,1	11,9

radili až na posledné miesto. V tomto postoji sa prejavili veľmi jasne skupinové záujmy, pretože zefektívnenie a racionalizácia riadiacej ako aj administratívnej práce je jednou z najdôležitejších úloh. Medzi manuálnymi pracovníkmi a THP práve v tejto otázke sú najväčšie rozdiely. V ostatných postojoch manuálnych pracovníkov sa tradičné formy organizácie a riadenia podporujú v značne vyššej miere ako u technicko-hospodárskych pracovníkov.

V podstate rovnaká tendencia ako medzi manuálnymi a TH pracovníkmi sa prejavuje z hľadiska vzdelania, avšak dáva ešte hlbší pohľad na postoje jednotlivých skupín (tab. IX). S výškou vzdelania stúpa podpora najmä decentralizácie, ale tiež privatizačných foriem organizácie, či spôsobu hospodárenia. V dôsledku toho dochádza aj k zmene poradia preferencií jednotlivých foriem. Družstevníci s vysokoškolským vzdelaním na prvé miesto zaradili decentralizáciu, na posledné zjednodušenie riadenia a zníženie počtu THP. K zmene poradia došlo i u pracovníkov so stredným vzdelaním, decentralizáciu zaradili na druhé miesto.

S vekom a s počtom odpracovaných rokov sa u družstevníkov presadzuje podpora tradičných foriem organizácie a riadenia.

Racionalizáciu, zefektívnenie tradičných foriem organizácie a riadenia podporujú predovšetkým manuálni pracovníci, pracovníci so základným vzdelaním, vo vyšších vekových kategóriách a s vysokým počtom odpracovaných rokov. Zmeny väčšieho rozsahu (decentralizácia, nájom výrobných prostriedkov alebo ich prechod do súkromného vlastníctva) predovšetkým podporujú THP a z nich najmä pracovníci s vysokoškolským vzdelaním a vo vedení družstva.

POTENCIÁLNA FLUKTUÁCIA, ZÁJEM O SÚKROMNÉ HOSPODÁRENIE

Ďalej sme zisťovali potenciálnu fluktuáciu. Z celkového súboru 14,0 % respondentov uvádza, že v dohľadnom čase chce odísť z družstva, čo korešponduje s nespokojnosťou respondentov prejavenu s činnosťou a výsledkami družstva (16,7 %), 4,1 % sa chystá odísť do iného zamestnania, 3,2 % si chce založiť vlastné rodinné roľnícke hospodárstvo a na

ňom trvalo pracovať, 2,4 % by si chcelo založiť vlastný podnik (pohostinstvo, obchod, remeselnícku dielňu a pod.). Ostatní respondenti zatiaľ nie sú rozhodnutí, kam pôjdu.

Potenciálna fluktuácia je podstatne vyššia u mužov ako u žien (16,4 % a 9,1 %), u THP ako u manuálnych pracovníkov (19,8 % a 12,5 %). S vekom potenciálna fluktuácia klesá. Vo vekovej skupine do 30 rokov dosahuje 26,1 %. Podobný trend je i z hľadiska počtu odpracovaných rokov.

Z hľadiska jednotlivých pracovísk je najvyššia potenciálna fluktuácia u pracovníkov pridruženej výroby (18,1 %), potom u pracovníkov vo vedení JRD (17,4 %) a u pracovníkov RV (17,2 %). Najnižšia je u pracovníkov ŽV (10,3 %).

S výškou dosiahnutého vzdelania rýchlo stúpa potenciálna fluktuácia (základné — 8,9 %, vyučenie — 12,4 %, stredné — 18,0 %, vysokoškolské — 29,6 %).

Potenciálna fluktuácia je nízka, dá sa predpokladať, že v dôsledku realizácie ekonomickej reformy sa bude znižovať. V družstvách vo vysokej miere prevažujú stabilizačné faktory, ktoré v dôsledku politiky štátu voči poľnohospodárstvu môžu byť značne otrásené.

Medzi vlastníkmi a nevlastníkmi pôdy je výrazný rozdiel v úsilí založiť si vlastné rodinné roľnícke hospodárstvo ako hlavné zamestnanie (4,7 % a 1,6 %). Snaha založiť si vlastné hospodárstvo je v priamom vzťahu k množstvu pôdy vnesenej do družstva (do 2 ha vnesenej pôdy — 1,4 %, nad 30 ha — 8,3 %).

Z hľadiska pohlavia je u mužov o súkromné hospodárenie podstatne väčší záujem ako u žien (4,3 % a 0,8 %), tiež je väčší záujem u THP ako u manuálnych pracovníkov (4,2 % a 2,9 %). Najväčší záujem je u pracovníkov RV (4,8 %) a pracovníkov mechanizácie (5,0 %). Najmenší záujem je u pracovníkov dielní (0,8 %) a vedenia družstva (1,6 %). Pri hodnotení záujmu o založenie roľníckeho hospodárstva z hľadiska vzdelania vidíme priamu závislosť. So vzdelaním stúpa záujem o založenie hospodárstva (so základným — 2,7 %, s vyučením — 3,1 %, so stredným — 3,6 %, s VŠ — 4,0 %).

Štatisticky sú to bezvýznamné početnosti. Avšak realizácia ich zámerov a dosiahnutý úspech v súkromnom hospodárení by vytvoril novú situáciu. Dá sa očakávať, že záujem o súkromné hospodárenie by podstatne vzrástol.

ZÁVER

Naprostá väčšina družstevníkov (vyše 93 %) sa identifikuje s väčšími alebo menšími výhradami s družstevným spôsobom hospodárenia. Tento základný postoj plne korešponduje s prejavenu spokojnosťou (väčšou či menšou) s činnosťou a výsledkami družstiev (83 %). Určité výhrady, pripomienky väčšiny družstevníkov smerujú k premene družstiev v združenia vlastníkov, v ktorých by sa zhodnocovala vnesená pôda, ako aj majetok družstva vytvorený ich prácou.

Z privatizačných foriem transformácie družstiev je najviac podporovaný podielnícky systém, po ňom akciová spoločnosť a napokon systém prenájmu. Družstevníci uprednostňujú staré formy organizácie a riadenia,

ktoré chcú zdokonaľiť, racionalizovať a zefektívniť, aby sa tak dosiahli lepšie výsledky hospodárenia. Takmer polovica družstevníkov zlúčených družstiev ich chce rozdeliť.

Značná časť družstevníkov je zafixovaná komunistickou ideológiou, odmieta privatizačnú transformáciu družstiev, podporuje starý spôsob rozdeľovanie len podľa práce. Transformácia družstiev na súkromno-vlastníckych princípoch si vyžaduje revolučné zmeny vo vedomí družstevníkov. V družstvách vysoko prevažujú stabilizačné faktory, potenciálna fluktuácia je nízka, len nepatrná menšina sa chystá vystúpiť z družstva a založiť si samostatné rodinné hospodárstvo.

Došlo 4. 3. 1991

BARTO, J. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Bratislava): *Co-operative farmers' opinions regarding the prospects of development of co-operatives in the Slovak Republic*. Sociol. Zeměd., 27, 1991 (1): 7—18.

A representative survey was conducted by the standardized questionnaire technique and reliable data were obtained concerning co-operative farmers' positions and views concerning the prospects of development of agricultural co-operatives in Slovakia. An overwhelming majority of respondents (more than 93 %), with smaller or greater reservations, identify themselves with the co-operative system of farming and farm management. Most of the co-operative members wish to transform the co-operatives into owners' associations within which the land originally contributed to the co-op, as well as the property created by the co-operative members' work, would be used as a basis for determining the members' shares of the profit. Almost a half of the respondents want to divide the unified co-operatives into smaller units. A considerable majority of the respondents prefer the outdated systems of organization and management: they only wish to improve and rationalize them and to increase their efficiency. Many co-operative farmers are still influenced by the communist ideology, which is perhaps the only reason why many of them refuse the privatization forms of the transformation of co-operatives. Respondents of this group oppose the idea of the originally contributed land's being used as a major factor in co-operative members' compensation: they prefer the work done by each member as the sole basis for the division of the business results. These attitudes also reflect the respondents' concern and lack of confidence in their being able to manage their own business. Stabilization factors highly prevail in the co-operatives: only a statistically insignificant part of the co-operative members wish to leave their co-op and start farming on their own. These views and attitudes are evaluated on the basis of classification by sociodemographic, profession, ownership and education traits.

awareness; contentedness; relationship to co-operative; co-operative size; compensation; share system; joint-stock company; leasing system; potential fluctuation; privatization

BARTO, J. (Forschungsinstitut für die Ökonomik der Land- und Nahrungsgüterwirtschaft, Bratislava): *Haltung und Ansichten der Genossenschafter auf die Perspektive der Entwicklung der Genossenschaften in der Slowakischen Republik*. Sociol. Zeměd., 27, 1991 (1): 7—18.

Ausgehend von einer repräsentativen Untersuchung mit Hilfe eines standardisierten Fragebogens wurden zuverlässige Angaben über die Ansichten und Haltungen der Genossenschafter auf die Perspektive der Genossenschaftsentwicklung in der SR gewonnen. Die Mehrheit der Genossenschafter (über 93 %) identifiziert sich mit kleineren oder größeren Vorbehalten mit dem genossenschaftlichen Wirtschaften. Die meisten wünschen sich deren Umbildung in Genossenschaften der Eigentümer, bei denen der eingebrachte Boden und das Eigentum, welches durch deren Arbeit geschaffen wurde, gewertet wird für den Anteil am Gewinn. Etwa die Hälfte möchte die zusammengeschlossenen LPG in kleinere aufteilen. Ein ziemlich großer Teil unterstützt die alten Formen der Organisation und Leitung, die zu verbessern und zu rationalisieren sei, sowie effektiver zu gestalten. Auf einen bedeutenden Teil wirkt noch die kommunistische Ideologie nach. Dies zeigt die Ablehnung der Transformation der Genossen-

schaften in Privatwirtschaften. Abgelehnt wird insbesondere die Wertung des eingebrachten Eigentums, unterstützt die Gewinnaufteilung nach der Arbeit. Damit zeigt sich auch die Angst vor dem Wirtschaften auf eigene Faust. Weit überwiegen die Stabilisierungsfaktoren und nur ein geringer Teil möchte einen Familienbetrieb gründen. Diese Ansichten wurden analysiert und bewerte nach sozial-demographischen, beruflichen, Bildungs- und Eigentumskriterien.

Informiertheit; Zufriedenheit; Beziehung zur Genossenschaft; Größe der Genossenschaft; Bewertung; Anteilsystem; Aktiengesellschaft; Pachtsystem; potent. Fluktuation; Privatisierung

Adresa autora:

Doc. PhDr. Jaroslav Barto, CSc., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava
